

УДК 811.161.2'373.2

КОТОВИЧ Віра – доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (virako@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

ФЕДУРКО Марія – доктор філологічних наук, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2>

Бібліографічний опис статті: Котович, В., Федурко, М. (2022). Роль метафори в пропріальній номінації. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 15–22. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2>

РОЛЬ МЕТАФОРИ В ПРОПРІАЛЬНІЙ НОМІНАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто метафору як один із засобів збагачення складу пропріальної лексики. Розкрито механізм її дії. Показано, що засади, принципи, засоби та способи деривації назв на рівні апелятивів та онімів відрізняються між собою й що ця відмінність зумовила й різний вияв метафори серед апелятивних та пропріальних одиниць. Простежено специфіку метафоричної онімізації через розкриття особливостей постання оронімів, мікротопонімів, гідронімів, ойконімів. Підтверджено, що в результаті використання метафори виникли ороніми Богачка, Коник, Сідло та ін.; мікротопоніми Коцюба, Лопата, Хвіст та ін.; гідроніми Блукайло, Кожушний, Молочна та ін. З'ясовано, що й серед назв поселень наявні такі, що постали шляхом образного переосмислення апелятивів – Рай, Райгородок, Веселе, Щастя та ін. Наголошено разом з тим на різному характері участі метафори в процесах творення цих ойконімів, а також на несформованості серед їхніх дослідників консолідованої позиції щодо їх (процесів) трактування. Якщо ж за постання ойконіма Рай можемо вести мову про онімну метафору другого рівня деривації (апелятив → метафоризована назва мікрооб'єкта → ойконім), то за творення ойконіма Райгородок та ін. онімна метафора була задіяна вже на першому рівні (апелятив → метафоризована назва поселення). Переіменовані населені пункти або назви осель, заснованих переважно в ХХ ст., мотивовані прикметниками чи абстрактними іменниками, метафоричні апріорі. Їхніми базами поставали лексеми, що мали засвідчувати ціннісні з погляду їхніх номінаторів ознаки поселення: матеріального плану; стосовно тих емоцій, почуттів, в основному позитивних, які викликали; понять, з якими асоціювалися; особливих властивостей, які їм приписувано; образних характеристик (у контексті форми, розміру, розташування тощо), які актуалізовано.

Ключові слова: метафора, онімна метафора, пропріальна номінація, апелятивна номінація, вторинна номінація, переносне значення, ойконім, оронім, мікротопонім, гідронім.

КОТОВИЧ Віра – Doctor of Philology, Head of the Chair of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Street, Drohobych, 82100, Ukraine, virako@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2>

ФЕДУРКО Марія – Doctor of Philology, Professor of the Department of Primary Education Fundamental Disciplines Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Street, Drohobych, 82100, Ukraine (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2>

To cite this article: Kotovych, V., Fedurko, M. (2022). [The role of metaphor in proper nomination]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 52, 15–22, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2> [in Ukrainian].

THE ROLE OF METAPHOR IN PROPER NOMINATION

Summary. *The article examines metaphor as one of the means of enriching the composition of proper units. The mechanism of its action is revealed. It is shown that the principles, means and methods of derivation of names at the level of appellatives and onyms differ from each other and that this difference caused the different manifestation of metaphor among appellative and proper units.*

The specificity of metaphorical onimization is traced through the disclosure of the peculiarities of the appearance of oronyms, microtoponyms, hydronyms, oikonoms. It has been confirmed that as a result of the use of the metaphor, the oronyms Bogachka, Konik, Sidlo, etc. appeared; microtoponyms of Kotsiuba, Lopata, Khvist, etc.; hydronyms Blukaylo, Kozhushny, Molochna, etc. It was found that among the names of the settlements there are those that appeared as a result of figurative reinterpretation of appellations - Paradise, Raihorodok, Vesele, Shchastya, etc.

At the same time, it is emphasized on the different nature of participation of metaphor in the processes of creation of these oikonoms, as well as on the lack of formation of a consolidated position among their researchers regarding of their (processes) interpretation. If we can talk about the onymic metaphor of the second level of derivation during the appearance of the oikonym Rai (appellative → metaphorized name of a microobject → oikonym), then during the creation of the oikonym Raihorodok etc. the onymic metaphor was used already at the first level (appellative → metaphorized name of the settlement).

Renamed settlements or names of settlements founded mainly in the 20th century are motivated by adjectives or abstract nouns, metaphorical apriori. Their bases were lexemes that were supposed to testify to the valuable features of the settlement from the point of view of their nominators: the material plan; in relation to those emotions, feelings, mostly positive, that caused; concepts with which they were associated; special properties attributed to them; figurative characteristics (in the context of shape, size, location, etc.) that are actualized.

Key words: *metaphor, ononymous metaphor, proper nomination, appellative nomination, secondary nomination, figurative meaning, oikonym, oronym, microtoponym, hydronym.*

Постановка проблеми. Процес пропріальної номінації, тобто присвоєння об'єктам, які мають свої загальні назви, власних назв, здійснювався набагато пізніше, ніж номінації апелювальної. Доволі високий рівень розвитку суспільства, номінатор якого уже був здібний до абстрагування й узагальнення, умів словом виокремити, схарактеризувати, означити денотат прямо, а почасти й образно, спричинив з'яву онімів. Спочатку етимологія власних назв була прозорою й у багатьох випадках стиралася лише з часом, коли забувався первісний мотив номінації, а сам номен зазнавав фонетичних і / або структурних змін – чи то природним шляхом, чи під впливом народної етимології. Домінантна функція власних назв – називання денотатів, тоді як загальних – називання класу предметів (референтів), тож принципи, засоби, способи, «результати дери-вації назв на рівні апелювативів і на рівні оні-

мів суттєво відрізняються між собою» (Бучко, Ткачова, 2012, с. 79). Важливим, отже, постає з'ясування характеру цих відмінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія онімної номінації завжди була та й зараз перебуває в центрі уваги багатьох лінгвістів. Ґрунтовний аналіз цієї проблеми віднаходимо в працях Д. Бучка, а головне в його спеціальних статтях – «Апелювативна і пропріальна номінації» (Бучко, Бучко, 2013, с. 290–298) та «Кілька уваг про принципи номінації в ойконімії України» (Бучко, Бучко, 2013, с. 218–225). Наголошуючи, що «пряма лексична номінація завжди є процесом перетворення фактів дійсності в знаки і надбання людей шляхом перетворення фактів дійсності у факти системи мови, в значення і категорії, які відображають суспільний досвід носіїв мови» (за А. Уфимцевою), учений констатує, що на початковому етапі пізнання докільля

номінація предметів і явищ була первинною, прямою і нейтральною. Тож апелювати до номінації він характеризує (за А. Журавльовим) як первинну (присвоєння назви предметові, який ще не має свого мовного позначення, а тільки чекає його) та вторинну (найменування новою назвою об'єкта, який уже був названий раніше); пряму (предмет так чи так отримує свою характеристику через сигніфікат слова, при цьому основну понятійну ознаку предмета повністю збережено в усіх слововживаннях) та непряму (збережено лиш одну з найсуттєвіших (зрідка – другорядних) ознак предмета, що створює зсув у значенні слова, завдяки чому виникає явище образності, яке, з одного боку, поєднує в собі окремі ознаки прямого значення предмета, а з іншого – непряме відображення особливостей нового предмета).

Номінацію ж об'єктів на пропріальному рівні здійснювано дещо по-іншому. Д. Бучко пояснює цю відмінність тим, що: 1) на пропріальному рівні оніми завжди є найменуванням лише конкретних об'єктів (осіб, поселень, гір, озер тощо), вони не характеризують денотатів, а тільки називають їх, виокремлюючи з низки однорідних; 2) той самий онім може бути використаний для називання різних об'єктів лише за певних умов; 3) оніми можуть бути в певний час замінені іншими власними назвами; 4) денотати власних назв можуть бути поіменовані кількома / багатьма способами; 5) номінація на пропріальному рівні з погляду ономазіології – це завжди вторинна номінація об'єктів довкілля, оскільки вони (об'єкти) уже до того моменту, відколи отримали власні назви, мали свої первинні чи вторинні загальні назви; 6) на пропріальному рівні відношення номінатор – денотат є оцінним, суб'єктивним, бо у власній назві номінатор прагне виразити своє ставлення до об'єкта; 7) на пропріальному рівні відсоток мотивованості є відносно високим, тож відповідно відчутною в багатьох онімах є роль мотиватора; 8) на пропріальному рівні способи номінації реалізуються фактично лише за допомогою деривації та метонімії (Бучко, Бучко, 2013, с. 292–296).

Мета нашої статті – проаналізувати роль метафори в пропріальній номінації, а завдання – виявити в континуумі українських власних назв одиниці, посталі на основі

метафори; розкрити механізми метафоричної онімізації; з'ясувати підстави внутрішньої диференціації онімних метафор.

Виклад основного матеріалу. Метафорична онімізація – «це вид семантичної онімізації, утворення онімів з використанням метафоричності» (Бучко, Ткачова, 2012, с. 117); метафора – «вживання слова в переносному значенні на основі схожості, аналогії; це основний креативний засіб збагачення мови; вияв мовної економії; у результаті використання метафори виникли численні ороніми в Карпатах, напр.: скала Богачка, г. Коник, ур. Кадуб, г. Піп Іван, г. Попадя, г. Сідло, г. Хом'як та ін.» (Бучко, Ткачова, 2012, с. 116–117). Тобто «мотивація назв гір, – стверджують учені, – нерідко здійснювалася через вживання назв різних предметів, частин тіла, найчастіше тварин, з якими асоціювався вигляд того чи того орооб'єкта: Баба, Бабка, Бичок, Борсук, Вінець, Вежа, Вили, Голова, Головня, Гребінь, Капелюх, Кінь, Кобила, Когутик, Маківка, Обух, Сідло, Сокира, Сокіл, Стодола, Терем, Хом'як, Чиряк, Чоло, Шийка, Явір, Яйце та ін.» (Бучко, Бучко, 2013, с. 245). Щоправда, межа між метафоричною та метонімією онімізацією досить хитка: перша має за підмурок образне мислення номінатора, коли «одним стрибком уяви метафора зв'язує протилежні світи» (Словник тропів, 2011, с. 110); друга – частіше реальні зв'язки між об'єктами дійсності: денотат номіновано за власною чи загальною назвою об'єкта, який має безпосередній стосунок до нього («топонімна метонімія – семантичний процес, при якому форма мовної одиниці переноситься з одного об'єкта позначення на інший на підставі їхньої певної суміжності, дотичності (просторового, часового, атрибутивного, каузального та іншого характеру) при відображенні в свідомості мовця» (Українська мова, 2004, с. 365)). Тож розглядаючи назву гори Терем, ведемо мову про метафоричну номінацію (гору так назвали тому, що вона подібна до терема, пор. терем «... князівський будинок у вигляді башти; житлове приміщення в такому будинку; багатий поміщицький будинок» (Словник Х, 1980, с. 85). Коли ж аналізувати назву села Терем, то тут має місце метонімічна номінація: поселення могли назвати так тому, що воно виросло довкола терема,

терем був найпримітнішою будівлею на території тощо.

Нерідко назва, яка на перший погляд наскрізь метафорична, має інакше пояснення. До прикладу, гора Хом'як, за дослідженням М. Габорака (2005), давніше мала назву Хом'яківський Стіг, тож оронім утворено не за ознакою подібності до хом'яка (хом'як – «польовий гризун з товстим, неповоротким тілом і добре розвиненими защічними мішками, шкідник польових і городніх культур; перен. розм. неповоротка, незграбна, нерозторопна людина» (Словник XI, 1980, с. 124), а шляхом лексикалізації та онімізації словосполучення, в якому опорний компонент є апелютив стіг 'вершина гори', а атрибутивним – прикметник Хом'яківський, що вказує на належність орооб'єкта Хом'якові чи Хом'яківському (Габорак, 2005, с. 309).

Про роль метафори у творенні мікротопонімів ведуть мову практично всі автори досліджень мікротопонімії України: Л. Білінська (куток Прищіпка – тут і далі виокремлення прикладів наше – В. К., М. Ф.) (Білінська, 2012, с. 12), Н. Сокіл (урочище Коцюба, пасовище Лопата) (Сокіл, 2008, с. 78), О. Лужецька (поле Грабельки, ліс Хвіст) (Лужецька, 2018), Н. Вебер (куток Пугарі) (Вебер, 2012, с. 9) та ін. О. Заїнчовська стверджує, що практично всі мікротопоніми, утворені лексико-семантичним способом, формуються за моделями метонімії, синекдохи та метафори та висновує, що моделями метафори реалізовано 20,6% назв малих територіальних об'єктів Східного Поділля. Основою цього типу власних географічних назв є зовнішня подібність між мікрооб'єктом і предметом, назву якого переосмислено, за формою чи обрисами (поле Штани, куток села Козячий Хвіст), а також схожістю вражень між ними (заливне місце Дунай, куток села Шанхай), що зазвичай мають оказіональний характер (Заїнчовська).

Про «метафоричні гідроніми, мотивовані апелютивами, вжитими в переносному значенні, яке характеризувало внутрішню форму патамоніма на основі різноманітних асоціацій із негеографічними поняттями (переосмислення апелютивної назви об'єкта, який має певну схожість, подібність (реальну чи уявну) з іншим об'єктами)» пише С. Вербич (2017).

Аналізуючи гідронімію басейну Дністра та зазначаючи, що «метафоризація апелютивної лексики з дальшою її онімізацією – поширений спосіб номінації гідрооб'єктів», учений наводить такі приклади: пот. Блукайло, пот. Грішний, р. Гусянка, пот. Кожушний, р. Ошука, див.: (Вербич, 2017, с. 316–318).

Стерту метафоричну семантику вбачає В. Лучик у назві річки Молочна. Генезу гідроніма пов'язують з праслов. *molk / *molka 'грузьке місце на лузі, в болоті', що характеризує воду як мутну, непрозору (Лучик, 2014, с. 335).

Метафора як «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» (Українська мова, 2004, с. 334) – це універсальний спосіб людського мислення, образне бачення світу, переплетення реального з ірреальним. Широке потрактування цього образного засобу дає змогу вести мову про онімну або ономастичну метафору – слово, яке водночас і називає, і характеризує об'єкт уявно або реально.

Термін ономастична метафора – «пропріальне переосмислення апелютивної назви об'єкта, який має певну схожість, подібність (реальну або уявну) з іншим об'єктом, якому присвоюється ця апелютивна лексема як власна назва» активно обстоюють Олексій та Ольга Скляренки (2012, с. 166). Учені наголошують, що «метафоричність – це завжди контекстне явище, якщо мати на увазі широке розуміння контексту» (Скляренко, Скляренко, 2012, с. 166), а «тенденції розвитку будь-якої пропріальної системи типологічно ізоморфні: від ономастичної синекдохи через ономастичну метонімію до ономастичної метафори» (Скляренко, Скляренко, 2012, с. 166). Не цілком поділяючи думку Р. Якобсона, котрий метафоричний процес протиставляв метонімічному («заміна одного знака іншим за схожістю протиставляється зв'язку знаків за суміжністю»), дослідники вважають, що «можливе одночасне співіснування слів у прямому, метонімічному або метафоричному контекстах. Відмінність полягає тільки в різному ступені мовного напруження. <...> У царині

ономастики маємо мінімальне мовне напруження у випадках використання апеллятивної лексеми в функції ономастичної синекдохи і максимальне – при використанні того ж слова у функції ономастичної метафори» (Скляренко, Скляренко, 2012, с. 166–167). З огляду на це топонімами метафорами відапеллятивного походження в ойконімії України вчені називають назви кутків Хмарочоси, Хвостик, Телевізор, Острів, Царське село, давню назву корчми Злодійка (за І. Гонцою), а також так звані транстопонімі метафори (коли власною назвою об'єкта стає інша географічна назва, вторинне використання якої пов'язане з наявністю певної подібності між двома об'єктами): назви кутків Москва, Америка, Куба, Корея, Монголія, Полтава, Польща, Канада, Сибір, Китай, Чеченостан, Італія, Сиваш, Пентагон, Фінляндія, Хрещатик, Савани, Сахалін та ін. До назв поселень, посталих на ґрунті метафори, Олексій та Ольга Скляренки відносять українські ойконіми Сніп, Благодать, Відпочинок, Острів, Райгородок, Рай, Райське, Райгород (Скляренко, Скляренко, 2012, с. 167–169).

В ойконіміконі України відомо декілька назв поселень із компонентом Рай-: Рай (Тр.), Райгород (Вн., Чрк.), Райгородка (Лг.2), Райгородок (Днц., Жт., Чрн.), Райдолина (Мк.), Раймісто (Вл.), Райозеро (Пл.), Райок (Чрк.), Рай-Олександрівка (Днц., Лг.), Рай-Оленівка (Хрк.), Райполе (Днц.).

Рай – 'за релігійними уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті'; 'за біблійною легендою – сад, в якому жили перші люди Адам і Єва до так званого гріхопадіння'; перен. 'красива, благодатна місцевість'; 'чудове, спокійне, щасливе життя'; 'насолода, блаженство, щастя' (Словник VIII, 1977, с. 441); «у християнстві рай (сад Господній) – житло першої людини як видиме блаженне житло, у духовному ж плані – як стан благодатного спілкування з Богом» (Мацьків, 2007, с. 155).

Писемні фіксації назви села Рай (Тр.) відносно недавні: Raj (1785–1788 рр.) у Йосифінській метриці, а далі Рай (1861 р.) у шематизмах греко-католицької єпархії; Raj (1900 р. та 1907 р.) у польськомовному виданні «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» та в німецькомовному

«Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Ländern», а також переключену укладачами довідника адміністративно-територіального поділу 1947 р. – Раїв та відновлену вже в довіднику 1967 р. – Рай. Назва поселення могла постати безпосередньо внаслідок метафоризації апеллятива рай. Однак відомо, що представники роду Синявських, отримавши 1530 р. у власність Бережани, за 2 км від міста – серед мальовничих опільських пагорбів та в оточенні живописних лісів облаштували собі резиденцію, образно назвавши цю місцевість і зведений тут мисливський будиночок Раєм. Згодом так почали іменувати й засноване довкруг маєтку поселення. Тож метафору, очевидно, спочатку задіяно при номінації мікротопоніма (місцевість Рай), а далі метафоризований онім семантичним шляхом перенесено на назву населеного пункту.

Щоправда, М. Худаш припускає, що поселення Рай побутувало значно раніше й зафіксоване воно в документах 1515 р. як Lyeski Ray, 1578 р. – Lyeski і тільки 1785–1788 рр. – Raj. Учений розглядає дві версії генези ойконіма: 1) утворення оніма від апеллятива – порівняння села і його околиць (за красою) з раєм; 2) виникнення назви семантичним шляхом від засвідченої в багатьох відомих ономастиконах відапеллятивної особової назви Рай або від гіпокористики, похідної від імені-комполіта на взірць серб. Раїмир, чес. Rajmar та ін. (первісне значення: Рай – назва поселення, у якому проживає (або яким володіє) Рай) (Худаш, 1995, с. 275–276). Такої ж думки початково дотримувалися й ми (Котович, 2000, с. 116–117), однак згодом відкинули припущення щодо причетності антропоніма до номінації поселення Рай (Бучко, Котович, 2017, с. 230).

В. Шульгач зіставляє перший компонент Рай- з антропонімом Рай, аналізуючи назву села Раймісто (Вл.), засвідчену в історичних документах як Раиместечко (1625 р.), Raumiasto (1765 р.), Ramiasto (1790 р.), Раймісто (1909 р.). Учений наводить приклади антропонімів: староукр. Рай Василій, 1570 р.; старопольск. Ray, 1387 р.; сучасне прізвище Рай в с. Підборці (Рн.) тощо, мотивовані дієсловом раїти 'радити', а також особове ім'я Нарай, утворене від дієслова нараяти

‘порадити’, відображене в назвах поселень Нараїв (Трн., Рн.) (Шульгач, 2001, с. 115–116).

Такої ж думки й Л. Дика, яка аналізує назву села Райгород (Вн.), в історичних джерелах зафіксованого як z Raygroda (1629 р.), Райгород (1654 р.), z Raygroda (1668 р.), Райгородъ (1893–1914 р.). Дослідниця припускає, що назва поселення могла виникнути шляхом поєднання особової назви Рай і апелятива город (Дика, 2009, с. 134).

Сьогодні в Україні відомі три поселення з назвою Райгородок. Найбільше із них – смт Райгородок (Днц.) на р. Сіверський Донець. Оселя вперше згадана в писемних джерелах 1665 р. як хутір Хрестовського, біля якого козаки-переселенці з Правобережжя заснували слободу та звели укріплення від ворожих набігів, поіменували 1685 р. Райгородком. М. Янко зазначає, що слово рай у східнослов’янській топонімії означає сад, тож ойконіми з компонентом рай – це назва поселення з садами (Янко, 1998, с. 295).

Таку ж думку обстоюють і Наталія та Михайло Торчинські, наголошуючи, що назву урочища Райок (Хм.), засвідчену в документах ХІХ ст. як Раекъ (1855 р.), уроч. Раекъ (1899 р.), мотивовано апелятивом рай у значенні ‘сад, тобто місце, де росте сад’ (Торчинська, Торчинський, 2008, с. 391).

Аналізуючи назву поселення Райгородок, В. Лучик пише, що з огляду на побутування назви на зразок Івангород (в Україні так поіменовані чотири села в сучасній Зп., Крв., Чрк. та Чрн. обл. (примітка наша – В. К., М. Ф.) можливим є прочитання компонента Рай- як антропоніма (городок чи город заснований, поіменований Раєм, належний Раєві), однак вірогідніше ойконім виник шляхом поєднання апелятива городок (демінутив від город ‘укріплене поселення’) та етимологічно затемненого (виділення курсивом наше – В. К., М. Ф.) Рай, ужитого в ролі означення. Далі вчений припускає, що компонент Рай- утворено, імовірно, від географічного терміна рай ‘сад, квітник’ (< давньоукр. рай ‘сад, квітник; первісний сад, житло прабатьків’), та покликається на інформацію про побутування мікротопоніма, назви двору Раи за Дніпром, напроти Києва: «его же звашеть самъ Раемъ. и Василковъ дворъ», та на виведення його генези, за О. Стрижаком, від раи ‘сад’, ‘квітник’, ‘первісний сад, житло пра-

батьків’, ‘житло праведних у вічному житті’, ‘рай’, див.: (Лучик, 2014, с. 398).

Уважаємо, що в назвах поселень Рай, Райгород, Райгородка, Райгородок, Райдолина, Раймісто, Райозеро, Райполе має місце метафора. Творення ойконіма Рай відбулося шляхом трансонімізації – перенесення метафоризованої назви мікрооб’єкта на назву поселення, а назви Райгород, Райгородка, Райгородок, Райдолина, Раймісто, Райозеро, Райполе утворилися внаслідок метафоризації та подальшої онімізації словосполучень: рай[ський] город, рай[ська] городка, рай[ський] городок, рай[ська] долина, рай[ське] місто, рай[ське] озеро, рай[ське] поле.

Відомо, що пропріальна номінація завжди вторинна. Однак якщо за творення ойконіма Рай ведемо мову як про онімну метафору другого рівня деривації (апелятив → метафоризована назва мікрооб’єкта → ойконім), то за творення ойконімів Райгород, Райгородка, Райгородок, Райдолина, Раймісто, Райозеро, Райполе онімна метафора була задіяна вже на першому рівні (апелятив → метафоризована назва ойконіма).

Переіменовані населені пункти або назви поселень, заснованих переважно у ХХ ст. та мотивованих прикметниками чи абстрактними іменниками, метафоричні апріорі. Їхніми базами ставали лексеми, що мали засвідчувати:

– матеріальні, ціннісні ознаки: Багате (Днп. та ін.), Благодатне (АРК та ін.), Дороге (Днп. та ін.), Заможне (Вн. та ін.), Ситне (Жт. та ін.); Благодать (Днц.) та ін.;

– позитивні ознаки, емоції, почуття, поняття: Веселе (АРК та ін.), Весняне (Вн. та ін.), Вірне (Крв.), Гостинне (Вн. та ін.), Добре (АРК та ін.), Дружне (АРК та ін.), Живописне (АРК), Зразкове (Зп. та ін.), Кохане (Зп. та ін.), Красиве (Хрк.), Лагідне (Зп. та ін.), Ладне (Хрк.), Любе (Днп.), Мирне (АРК та ін.), Миролюбне (Хм.), Мудре (Чрн.), Пишне (Крв. та ін.), Привітне (АРК та ін.), Радісне (АРК та ін.), Розкішне (АРК та ін.), Світанкове (Чрн.), Сонячне (АРК та ін.), Хороше (Днп. та ін.), Чарівне (Зп. та ін.), Щасливе (АРК та ін.); Дружба (Вн. та ін.), Любов (Днп.), Світанок (Зп. та ін.), Щастя (Лг.) та ін.;

– особливі властивості, приписувані поселенню: Безпечне (Чрн.), Бойове (Днц.)

та ін.), Вирішальне (Пл.), Відважне (АРК), Геройське (АРК та ін.), Могутнє (Зп. та ін.), Патріотичне (Днц.), Передове (АРК та ін.), Переможне (Зп. та ін.), Повстанське (Од.), Сильне (Вл.) та ін.;

– образні характеристики поселення з огляду на його форму, розмір, розташування тощо: Криве (Жт. та ін.), Кругле (Лг. та ін.), Круте (Днп.), Ламане (Пл.), Лінійне (АРК), Плоске (Вл. та ін.), Поперечне (Днп.), Просторе (Зп. та ін.), Пряме (АРК), Товсте (Днп. та ін.) тощо, див.: (Котович, 2018, с. 245–246).

У назвах таких поселень цілком прозора ознака, яка мотивувала семантику ойконіма, але за своєю суттю – це яскрава онімна метафора, якою поселенню приписувано певні властивості та ціннісні характеристики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Онімна метафора – один із способів пропріальної номінації. Вона найпоширеніше виявляє себе за творення оронімів, мікротопонімів, гідронімів. Природно, що номінатор для іменування якогось об'єкта ландшафту (гори, певної території, ріки тощо) вживає аеплятив на підставі схожості денотатів чи за аналогією. Серед найменувань поселень онімна метафора не надто поширена, однак абсолютна більшість назв населених пунктів, перейменованих або заснованих переважно в середині минулого століття, – образна, метафорична. Вони засвідчують значущість онімної (ономастичної) метафори в процесах пропріальної номінації. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні інших елементів тропіки, зокрема синекдохи в пропріальній номінації.

ЛІТЕРАТУРА

- Білінська Л. П.** Формування мікротопонімії Покуття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2012. 17 с.
- Бучко Г., Бучко Д.** Історична та сучасна українська ономастика: вибрані праці. Чернівці : Букрек, 2013. 456 с.
- Бучко Д., Котович В.** Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич : Посвіт, 2017. 315 с.
- Бучко Д. Г., Ткачова Н. В.** (уклад.). Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок НТ, 2012. 256 с.
- Вебер Н. В.** Мікроойконімія Івано-Франківщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2012. 20 с.
- Вербич С. О.** Гідронімія басейну Дністра. Луцьк : Терен, 2017. 544 с.
- Габорак М.** Назви гір Івано-Франківщини : словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2005. 352 с.
- Дика Л. Л.** Ойконімія Східного Поділля (XIV–XX ст.): дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01. Тернопіль, 2009. 198 арк.+ 312 арк. (дод.).
- Заїнчковська О. В.** Лексико-семантичні моделі творення мікротопонімів південно-східного Поділля. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20200/1>
- Котович В.** Походження назв населених пунктів Опілля. Дрогобич : Посвіт, 2000. 156 с.
- Котович В.** Феномен образности в українському ойконімному просторі. Spheres of culture. Lublin, 2018. Vol. XVII. С. 240–248.
- Лужецька О.** Відапелятивні мікротопоніми південно-західного Опілля, утворені лексико-семантичним способом. URL : <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2014-8-463-469>
- Лучик В. В.** Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ : Академія, 2014. 544 с.
- Мацьків П.** Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.
- Скляренко О., Скляренко О.** Типологічна ономастика: монографія: у 5 кн. Книга перша: Лексико-семантичні особливості онімного простору. Одеса : Астропринт, 2012. 416 с.
- Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. Київ : Академія, 2011. 176 с.
- Словник української мови: в 11 т. / гол. редкол. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
- Сокіл Н.** Мікротопонімія Сколівщини. Львів : Афіша, 2008. 205 с.
- Торчинська Н. М., Торчинський М. М.** Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький : Авіст, 2008. 549 с.
- Українська мова:** енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл. ім. М. Бажана», 2004.
- Худаш М. Л.** Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових власних назв). Київ : Наук. думка, 1995. 362 с.

Шульгач В. П. Ойконімія Волині : етимологічний словник-довідник. Київ : Кий, 2001. 189 с.
Янко М. Т. Топонімічний словник України. Київ : Знання, 1998. 430 с.

REFERENCES

- Bilinska, L. P.** (2012). Formuvannia mikrotoponimii Pokuttia [Formation of the microtoponymy of Pokuttia]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Bilodid, I. K.** (Ed.). (1970–1980). Slovnyk ukrayins'koyi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Buchko, H., Buchko, D.** (2013). Istorychna ta suchasna ukrainska onomastyka: vybrani pratsi [Historical and modern Ukrainian onomastics: selected works]. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
- Buchko, D., Kotovych, V.** (2017). Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Ternopilshchyny [The origin of the names of settlements in the Ternopil region]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Buchko, D. H., Tkachova, N. V.** (2012). Slovnyk ukrayins'koyi onomastychnoyi terminolohiyi [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT. [in Ukrainian].
- Haborak, M.** (2005). Nazvy hir Ivano-Frankivshchyny: slovnyk-dovidnyk [Names of the mountains of Ivano-Frankivsk region: dictionary-reference]. Ivano-Frankivsk : Misto NV [in Ukrainian].
- Dyka, L. L.** (2009). Oikonimiiia Skhidnoho Podillia (XIV–XX st.) [Oikonimia of Eastern Podillia (XIV–XX centuries)]. (Candidate's thesis). Ternopil [in Ukrainian].
- Khudash, M. L.** (1995). Ukrainski karpatski i prykarpatiski nazvy naselenykh punktiv (utvorennia vid slovianskykh avtokhtonnykh vidkompozytnykh skorochenykh osobovykh vlasnykh nazv) [Ukrainian Carpathian and Subcarpathian names of settlements (formation from Slavic autochthonous composite abbreviated personal proper names)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kotovych, V.** (2000). Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Opillia [The origin of the names of the settlements of Opillia]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Kotovych, V.** (2018). Fenomen obraznosti v ukrainskomu oikonimnomu prostori [The phenomenon of figurativeness in the Ukrainian oikonym space]. Spheres of culture (Vol. XVII), (pp. 240–248) [in Ukrainian].
- Luzhetska, O.** Vidapeliatyvni mikrotoponimy pivdenno-zakhidnoho Opillia, utvoreni leksyko-semantychnym sposobom [Appellative microtoponyms of southwestern Opilia, formed by the lexical-semantic method]. Retrieved from <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2014-8-463-469>.
- Luchyk V. V.** (2014). V. H. Skliarenko (Ed.), Etymolohichni slovnyk toponimiv Ukrainy [Etymological dictionary of toponyms of Ukraine]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Matskiv, P.** (2007). Kontseptosfera Boh v ukrainskomu movnomu prostori [The conceptual sphere of God in the Ukrainian language space: a monograph]. Drohobych : Kolo [in Ukrainian].
- Rusanivskiyi, V. M., Taranenko, O. O., Ziabliuk, M. P.** etc. (Eds.). (2004). Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian language: an encyclopedia]. Kyiv: Vyd-vo «Ukr. entsykl. im. M. Bazhana» [in Ukrainian].
- Skliarenko, O., Skliarenko, O.** (2012). Typolohichna onomastyka [Typological onomastics: monograph] (Books 1–5; Book 1: Lexico-semantic features of the onymic space. Odesa : Astroprint. [in Ukrainian].
- Sviatovets, V. F.** (2011). Slovnyk tropiv i stylistychnykh fihur [Dictionary of tropes and stylistic figures]. Kyiv : Akademiia [in Ukrainian].
- Sokil, N.** (2008). Mikrotoponimiya Skolivshchyny [Microtoponymy of Skoliv region]. L'viv: Afisha. [in Ukrainian].
- Shulhach, V. P.** (2001). Oikonimiiia Volyni: etymolohichni slovnyk-dovidnyk [Oikonymy of Volyn: an etymological reference dictionary]. Kyiv : Kyi [in Ukrainian].
- Torchynska, N. M., Torchynskiyi, M. M.** (2008). Slovnyk vlasnykh heorafichnykh nazv Khmelnytskoi oblasti [Dictionary of proper geographical names of Khmelnytskyi region]. Khmelnytskyi : Avist [in Ukrainian].
- Veber, N. V.** (2012). Mikrooikonimiiia Ivano-Frankivshchyny [Microoikonymy of Ivano-Frankivsk region]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Verbych, S. O.** (2017). Hidronimiiia baseinu Dnistra [Hydronymy of the Dniester basin]. Lutsk: Teren [in Ukrainian].
- Yanko, M. T.** (1998). Toponimichni slovnyk Ukrainy [Toponymic dictionary of Ukraine]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Zainchkovska, O. V.** Leksyko-semantychni modeli tvorennia mikrotoponimiv pivdenno-skhidnoho Podillia [Lexical-semantic models of creation of microtoponyms of southeastern Podillia]. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20200/1> [in Ukrainian].